

Pryč se zrádci: římské mince jako nástroj politické agitace

Lenka Vacinová

Abstract: Off with Traitors: Roman Coins as a Means of Political Agitation

The considerable potential of the coin image as a means of political agitation during the time of the Roman Republic has been recognized long ago. This paper concerns with interpretation of mythological scenes presenting the punishment of high treason and examines their possible connection to particular historical events and real characters. Moreover, possible existence of two variants of the denarii of the *RIC P* Augustus 299 type is proposed.

Keywords: Roman coinage; coin image; parricide; punishment; Vestal Virgins

Mincovní obraz pronikal díky peněžnímu oběhu prakticky do všech vrstev společnosti a představoval tak mimořádně efektivní prostředek komunikace. Jeho informační potenciál byl proto vcelku přirozeně využíván i jako součást reprezentace rodů jednotlivých mincovních úředníků a v posledním století římské republiky stále intenzivněji též jako nástroj politické agitace či propagandy. S nástupem císařství je ovšem tato funkce mincovního obrazu okleštěna na poněkud jednostrannou oslavu oficiální politiky. Správná interpretace mincovního obrazu ovšem závisela na řadě faktorů a mnohdy bylo jeho sdělení omezeno jen na určitou skupinu adresátů. Platí to zejména u odkazů na úspěchy slavných předků jednotlivých monetálů, které nutně dokázala dešifrovat a ocenit jen hrstka zasvěcených (pokud nebyly v obecném povědomí systematicky ožívány i dalšími prostředky).

V případě mnoha symbolů a motivů lze však patrně předpokládat relativně univerzální srozumitelnost. Patří k nim mimo jiné i téma potrestání vlastizrady, v římském kulturním prostředí vtělené do mytologicko-historické postavy Tarpeie. Příběh dcery velitele římské citadely, která za úplatu vydá své rodné město nepříteli, je zasazen do období prvotního Říma. Jeho obyvatelé postrádají ženské protějšky k založení nového národa, a proto s Romulem v čele unesou dívky sousedního kmene Sabinů. Sabinové následně oblehnou Řím a uzavřou dohodu s Tarpeiou, která, oslněna jejich bohatstvím či snad vůdcem samotným, vpustí nepřítele pod rouškou tmy do města. Namísto odměny v podobě slíbených zlatých náramků, které Sabinové nosí na levé ruce, je však ubita štíty nošenými na téže paži. Během následné

* Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/11.IV.a, 00023272).

bitvy pak unesené ženy usmíří své rodiče s manžely a Sabinové se spolu s Romulovými muži stávají praotci římského národa.

Příběh je ovšem úzce spjat nejen s mytickými počátky Věčného města, ale také s jeho topografií. Osudový motiv zrady a trestu totiž nerezonuje pouze v postavě samotné Tarpeie. V obecném po(d)vědomí byl nutně a neoddelitelně spjat i se samotnou Tarpejskou skálou, která byla v období republiky i raného císařství místem veřejných exekucí souvisejících se specifickým zločinem. Svržením z Tarpejské skály byly trestány osoby svobodného stavu odsouzené za vlastizradu, věrolomnost a další porušení *fides* (věrnosti veřejné i soukromé).² Je tedy otázkou, zda scéna Potrestání Tarpeie, zejména využitá samostatně a bez širšího mytologického kontextu, asociovala příjemcům více exemplární příběh z dávné minulosti, nebo ryze současnou Tarpejskou skálu ve funkci popraviště, a tedy motiv velezrady v obecnějším i aktuálnějším rozměru. Využití tohoto výjevu na mincích v každém případě přirozeně vyvolává otázku možné reflexe konkrétní historické události.

Scéna Potrestání Tarpeie našla v římském mincovnictví uplatnění hned dvakrát³ – na denárech L. Tituria Sabina z roku 89 př. n. l. (obr. 1) a na ražbách P. Petronia Turpiliana z roku 19 př. n. l. (obr. 2). Zatímco na Tituriových ražbách vidíme čelně zobrazenou ženskou postavu se vztaženými pažemi klečící mezi dvěma sabinými bojovníky, kteří na ni útočí s pozdvíženými štíty,⁴ na augustovských mincích nacházíme pouze zvětšený výřez dané scény, soustředěný a omezený jen na postavu Tarpeie.⁵

Obr. 1. Řím, republika, L. Titurius Sabinus, AR denarius, 89 př. n. l., na reversu Potrestání Tarpeie (typ RRC 344/2b; zvětšeno).

¹ Thein 2015, s. 177.

² Přehled doložených poprav včetně odkazů na literární prameny viz Cadoux 2008, s. 215–217.

³ Podrobněji k ikonografickému schématu scény viz Vacinová 2016, s. 3–13.

⁴ Typ RRC 344/2.

⁵ Typ RIC P Augustus 299.

Obr. 2. Řím, císařství, Augustus, P. Petronius Turpilianus (monetál), na reversu Potrestání Tarpeie (typ RIC I2 Augustus 299; zvětšeno).

Druhý případ umožňuje zobrazení figury ve větším detailu – Tarpeia s vytřeštěnými očima a otevřenými ústy je jistě ztělesněním hrůzy a působivým odstrašujícím příkladem. Při bedlivějším zkoumání však narazíme i na méně nápadný a mnohem zajímavější detail: oproti svému rozvrkočenému předobrazu na Tituriových denárech má Petroniova Tarpeia buď účes rozdělen uprostřed pěšinkou, nebo se její hlava zdá být zahalena pokrývkou připomínající např. plachetku Anchísa neseného Aeneem na Caesarových denárech (obr. 3). Závoj byl atributem cudných římských matrón, v případě Tarpeie, která je protipólem řádné ženy, však tato část oděvu nepochybně plní jinou funkci, a navíc sahá pouze do úrovně jejich ramen.

Obr. 3. Řím, republika, C. Iulius Caesar, AR denarius, 46/47 př. n. l., na reversu Aeneas nesoucí Anchísa a palladium (typ RRC 458/1; zvětšeno).

Obr. 4. Portrét vestálky s typickou pokrývkou hlavy (Museo Nazionale Romano, Palazzo Altemps).

Podle některých antických autorů byla Tarpeia Vestinou kněžkou.⁶ V historické době tvořilo zcela specifickou součást šatu vestálských panen *suffibulum*⁷ – čtverec bílé, rudě lemované látky kryjící hlavu a sahající jen k ramenům, případně upevněný sponou (obr. 4). Nápadný objem horní části Tarpeiny hlavy na těchto exemplářích by snad dokonce mohl naznačovat, že se pod rouškou může ukrývat další z atributů vestálek, *infula*⁸ – pruh látky ovinutý kolem hlavy jako turban, dochovaný na některých vyobrazeních.⁹

Instituce vestálských panen byla těsně spjata nejen s ochranou, ale se samotnou existencí Říma, přesněji řečeno, vestálky byly symbolickým vtělením obce, což reflektoval zejména striktní požadavek na jejich rituální čistotu i fyzickou nedotčenost – odtud hrdelní a značně specifické tresty kněžek, které celibát porušily a ohrožily tak nejen svou vlastní tělesnou integritu, ale i celý stát.¹⁰ Tarpeino selhání

⁶ Varro, *De Ling.* 5.41; Prop. *Eleg.* 4.4.18; Silius Italicus, *Punica* 13.836.

⁷ Festus 474, 475.

⁸ *Infula* byla součástí oděvu i dalších kněžů; viz Wildfang 2006, s. 16. Upevňovala se stužkami – *vittae*, jejichž konce splývaly po stranách a byly rovněž součástí účesu římských nevěst. K jejich významu viz Gallia 2014, s. 243.

⁹ Katalog portrétů vestálek viz Lindner 2015, s. 160–161. Reliéfy viz DiLuzio 2016, s. 171–172; *Holidays* 1990, s. 553.

¹⁰ Způsob smrti vestálek – pohřbení zaživa – vzdáleně připomíná i způsob usmrcení Tarpeie pod hromadou štítů.

ovšem nemělo podobu ztráty panenství – zrada obce je v jejím podání mnohem přímočařejší. Pokud má nicméně na některých denárech diskutovaného typu skutečně závoj vestálky, dodává tento detail jejímu zločinu hlubší rozměr – Tarpeia se zpronečňuje svému poslání nejen v rovině obecně lidské a společenské, ale i náboženské. Mincovní typ RIC *F* Augustus 299 bychom tedy v tomto případě mohli dělit na dvě varianty – jeden zobrazující Tarpeiu jako prostovlasou dívku, druhý jako vestálku (obr. 5).

Obr. 5. Dvě možné varianty denáru typu RIC *F* Augustus 299: prostovlasá Tarpeia a Tarpeia jako vestálka (zvětšeno).

J. Evans a M. Dowling¹¹ scénu Potrestání Tarpeie na Petroniových denárech přesvědčivě spojují s neslavným koncem M. Egnatia Rufa, obviněného a popraveného v roce 19 př. n. l. za přípravu spiknutí proti Augustovi.¹² Dotyčný zastával v roce 21 př. n. l. mimořádně úspěšně úřad aedila, oblibu si zřejmě získal zejména originální a velmi praktickou novinkou – zřízením hasičských sborů, které navíc financoval ze svého vlastního měšce (tuto užitečnou a vděčnou ideu vzápětí napodobil Augustus sám); údajně se však Egnatius v úřadu osvědčil i v mnoha dalších ohledech.¹³ Enormní popularita, kterou si získal ve funkci aedila, mu následně pomohla získat pozici přetora pro rok 20 př. n. l., aniž se obtěžoval dodržet zákonem stanovený dvouletý odstup mezi oběma úřady. Tento úspěch jej nepochybně podnítl k tomu, aby se – opět bez respektování *biennia* – hned v následujícím roce ucházel o neobsazené místo konsula.¹⁴ Právě nedodržení dané lhůty bylo patrně

¹¹ Evans 1992, s. 128–129; Dowling 2006, s. 159.

¹² Vell. Pat. 2.91–92; Cass. Dio 53.24.4–6.

¹³ Cass. Dio 53.24.4.

¹⁴ K chronologii Egnatiovy politické kariéry a kandidatuře na konzula včetně další literatury viz Philips 1997, s. 110–111.

důvodem, proč C. Sentius Saturninus, jediný toho času úřadující konzul, Egnatiovu kandidaturu rázně zamítl.¹⁵ Stoupenci zhrzeného uchazeče proto sáhli k násilí – konsulovi byla dokonce z rozhodnutí senátu poskytnuta osobní stráž (kterou nepřijal)¹⁶ – a Řím zachvátily pouliční nepokoje. Senát se pokusil řešit kritickou situaci vysláním deputace k Augustovi, který se v té době již třetím rokem zdržoval na Východě zaměstnán mírovým jednáním s Parthy (jehož výsledkem bylo mimo slavné navrácení římských rukojmích a standart ukořistěných Parthy v bitvě u Karrh a v dalších střetech). Augustus jmenoval konsulem jednoho z členů poselstva, Q. Lucretia, a sám spěchal do Říma.¹⁷ Egnatius Rufus a jeho stoupenci však byli uvězněni a popraveni ještě před Augustovým návratem.¹⁸

Za Egnatiovým pádem stály bezpochyby jak přehnané politické ambice, tak především nadměrná přízeň lidu. O nadbytku sebedůvěry svědčí jeho nezákonný kariérní postup, o značné aroganci a absenci respektu vůči Augustovi pak autorství veřejného listu, v němž měl Egnatius císaře zesměšnit.¹⁹ Pokud jeho činy přímo nepochybňovaly Augustovu svrchovanost, pouliční násilí rozpoutané Egnatiovými přívrženci²⁰ nepochybně ohrožovalo veřejný pořádek i politickou stabilitu.

Velleius Paterculus se staví vůči Egnatiovi značně kriticky – podle něj připomínal ve všech ohledech spíše gladiátora než senátora, obklopoval se údajně lidmi podobného druhu a osnoval Augustovo zavraždění. Jeho smrt proto historik pokládá za zaslouženou a zcela přiměřenou životu, jaký vedl.²¹ Potlačení vzpoury a zúčtování s jejím původcem tedy mohly být veřejnosti snadno a výmluvně připomínány právě prostřednictvím obrazu mytického prototypu potrestaného zrádce, ztělesňovaného Tarpeiou. Není také zřejmě náhodou, že na líci těchto denárů je umístěna hlava císaře, což v této době dosud nebylo pravidlem.

Egnatius Rufus samozřejmě nebyl zdaleka jediným politikem, jímž se mladá Augustova moc mohla cítit ohrožena. Zejména v průběhu prvních 15 let po bitvě u Aktia čelil Oktavián hned několika údajným spiknutím různého rozsahu.²² Vedle méně závažných případů, v nichž hrály roli spíše osobní motivy jednotlivců (L. Aemilius Lepidus, M. Licinius Crassus, C. Cornelius Gallus), nejzávažnější komplot, který reálně směřoval k Augustovu fyzickému odstranění, představovalo spiknutí L. Varrona Mureny a Fannia Caepiona v roce 23/22 př. n. l.²³

K těmto událostem obecně, tedy ke zneškodnění skutečných i potenciálních zrádců v průběhu dvacátých let, vztahuje scénu Potrestání Tarpeie na Petroniových

¹⁵ *Vell. Pat.* 2.92.1–6.

¹⁶ *Vell. Pat.* 2.92.1–6.

¹⁷ *Cass. Dio* 54.10.1–2.

¹⁸ *Vell. Pat.* 2.91.4.

¹⁹ *Cass. Dio* 53.24.5–6: „Pohrdal Augustem natolik, že mu ve veřejném listě sdělil, že vladaři předal obec nedotčenu a v dokonalém stavu.“

²⁰ *Cass. Dio* 54.10.1.

²¹ *Vell. Pat.* 91.3–4.

²² Přehledně k opozici vůči Augustovi včetně pramenů a literatury viz např. *Raaflaub – Samons* 1993, s. 417–419.

²³ *Swan* 1967, s. 235–247.

denárech T. Welch.²⁴ Přímá souvislost mezi Tarpeiou a konkrétním případem Egnatia Rufa, popraveného ve stejném roce, kdy byly mince s obrazem zrádkyně raženy, se však jeví pravděpodobnější i z toho důvodu, že některé další Petroniovy ražby se zdají bezprostředně reagovat na aktuální události téhož roku, především na úspěšný Augustův návrat z Východu završený navrácením římských standart (typy RIC I² Augustus 287, 288, 291 a 292),²⁵ a snad také smrt Vergilia (typy RIC I² Augustus 293, 296 a 297).²⁶

Denáry z římské mincovny spolu s dalšími typy, raženými patrně v Hispánii, a pergamskými cistofory²⁷ představují pouhý zlomek obratné propagandy, která smířlivý výsledek Augustovy východní mise dokázala proměnit v jeden z jeho největších mocenských triumfů. Sám císař se ve svém životopise holedbá, že „Parthy donutil vrátit mu zbroj i prapory tří římských vojsk a pokorně prosit lid římský o přátelství.“²⁸ Ačkoli z obrovské nabídky oficiálních poct skromně přijal pouze dvě,²⁹ oslavné narážky na „parthské vítězství“ nalezly hojně uplatnění jak ve výtvarném umění, tak v literatuře.

Umístění mytologického výjevu potrestání vlastizrady na rubní straně mincí, na jejichž líci se nachází Augustův portrét, je tedy zcela v souladu s běžnou augustovskou propagandou a lze je bezpochyby interpretovat jako aktuální připomínku Egnatiova zaslouženého neslavného konce, i jako varování určené všem dalším potenciálním „zrádcům“, kteří by mohli ohrozit Augustovu pozici.

V tomto kontextu se absence Sabinů atakujících Tarpeiu na Petroniových denárech zdá být víc než pouhým zjednodušením či okleštěním původního ikonografického schématu prezentovaného na Tituriových ražbách z roku 89 př. n. l. Mincovní obraz omezený na postavu zrádkyně totiž dodává scéně na univerzálnosti.³⁰ Do popředí tak vystupuje téma potrestání zrádce – bez ohledu na to, kdo je vykonavatelem spravedlnosti, což koresponduje se skutečností, že rozsudek nad Egnatiem byl přirozeně vynesena i vykonán vlastní římskou mocí, nikoli vnějším nepřítelem.³¹

Nabízí se tedy otázka, zda se podobná politická alegorie neskryvá i v postavě Tarpeie na Tituriových denárech ražených o 70 let dříve. V roce 89 př. n. l. se Řím již třetím rokem nacházel uprostřed ozbrojeného konfliktu se svými italskými spojenci, kteří se násilím rozhodli domáhat rovných občanských práv, – složitá situace nesoucí s sebou bezpochyby celou řadu změn politických i osobních aliancí, klasifikovatelných jako zrada. Přesto, či snad právě proto, je možná souvislost mezi Potrestáním Tarpeie na Tituriových denárech a konkrétní historickou událostí či

²⁴ Welch 2015, s. 166.

²⁵ Proti viz Simpson 2005, s. 86–87; Rose 2005, s. 23–26.

²⁶ Přehled hypotéz viz Küter 2014, s. 107–111.

²⁷ RIC I² Augustus 132–137; RIC I² Augustus 508–510.

²⁸ Aug. Res Gestae 29.

²⁹ Zasvěcení oltáře Fortuny Redux v místech, kde vstoupil do Města, a ustanovení slavností zvaných Augustalia pořádaných ve výroční den a spojených se stejnou příležitostí, viz Aug. Res Gestae 11.

³⁰ Evans 1992, s. 128–129.

³¹ Vynesení rozsudku bylo v pravomoci tribuna nebo konzula, viz Cadoux 2008, s. 214.

osobou překvapivě opomíjena. Badatelé se omezují na interpretaci této scény ve smyslu obecného povzbuzení ve vlastním táboře či varování určeného potenciálním zrádcům v řadách italských spojenců.³² Tato zdrženlivost souvisí patrně i s tím, že všechny tři typy Tituriových denárů spojuje stejné „sabinské“ téma. Na líci je vždy umístěna vousatá hlava mytického krále Sabinů Tita Tatia, jehož identifikaci napomáhá opis SABIN, vztahující se zároveň k příjmení monetála samotného. Na rubu prvního typu je pak zobrazen Únos Sabineek – předehra k Sabinské válce samotné, i k Tarpeině příběhu. Zdá se proto, že Tituriovy mincovní obrazy mají hrdě zdůrazňovat především monetálův etnický původ.³³ To ovšem nijak nevylučuje možnost, že scéna odstranění zrádkyně byla obdařena i aktuálním politickým významem a že obrazová náplň prvních dvou Tituriových mincovních typů nespadá pouze do privátní sféry. Že výjev Potrestání Tarpeie v tomto směru obstojí i samostatně a nikoli jen v širším kontextu Tituriova ikonografického programu, dostatečně dokazují již výše pojednané Petroniovy denáry.³⁴

Při bližším zkoumání nicméně vyvstává otázka, nakolik lze postavu Tarpeie ztožňovat s italskými spojenci. Klíčová je dle mého názoru především otázka srozumitelnosti scény samotné. Ačkoli římské ražby cirkulovaly po celé Itálii i za jejími hranicemi, jejich mincovní obrazy se vztahují k římské realitě a jejich sdělení jsou adresována primárně římským občanům-voličům, jejichž mínění mají tak či onak ovlivnit. Schopnost správné interpretace těchto obrazů tudíž ze vzdáleností od Říma nutně klesala a byla přímo úměrná míře znalosti římského prostředí. Vzhledem k tomu, že na Tituriových denárech nacházíme dva výjevy vztahující se úzce k ryze římské mytologické historii, lze jistě pochybovat, že Etruskové či Marsové byli s těmito příběhy a jejich ikonografií obeznámeni natolik, aby je vůbec správně identifikovali, natož aby porozuměli i jejich sekundárnímu, aktuálnímu sdělení.³⁵

Samotná scéna Únosu Sabineek na rubu prvního typu Tituriových denárů evokuje obecné téma, značně frekventované v mýtech i výtvarném umění. Osoba postřádající hlubší znalost římské mytologické historie v něm proto mohla spatřovat spíše ilustraci jiného, známějšího příběhu o únosu žen, např. Leukippoven, který byl prostřednictvím řeckého i etruského umění dostatečně znám i v italském pro-

³² Evans 1992, s. 125; Welch 2015, s. 91–92.

³³ Hlásit se k sabinskému původu patřilo k dobrému tónu zejména ve 2. a 1. století př. n. l., podrobněji viz např. Farney 2007, s. 81. Odkaz na sabinské předky sloužil ovšem především k posílení úctyhodnosti a starobylosti rodu a údajný ani skutečný sabinský původ nebyl v konfliktu s příslušností k římskému národu.

³⁴ Únos Sabineek se v rámci římského mincovnictví dále objevuje již pouze na pozdně římských konturniátech ze 4. a 5. století n. l. ve zcela jiném kontextu, viz Holden 2008, s. 121–142. Za pozornost nicméně stojí symbol hvězdy nad srpkem měsíce, umístěný nad hlavou Tarpeie na Tituriových denárech, který se na Petroniových ražbách objevuje jako samostatný rubní obraz. Souvislost je zjevná, teorii celá řada (přehledně viz Küter 2014, s. 93–95; Neel 2020, 8–14), význam symbolu však stále nejistý.

³⁵ Na rozdíl od univerzálního motivu Viktorie jedoucí v bize, umístěného na rubu třetího typu Tituriových denárů, jen má dlouhou tradici a lze u něj předpokládat univerzální srozumitelnost přinejmenším v rámci Apeninského poloostrova (samotný motiv božstva řídicího bigu či quadrigu ovšem nalézáme napříč celým Středomořským kulturním spektrem, přehledně viz např. Milittký – Vacinová 2018, s. 49–58).

středí. Specifický výjev potrestání Tarpeie navíc zcela postrádá přímé ikonografické paralely.³⁶

Další problém představuje fakt, že Tituriovy denáry byly raženy až ve třetím roce války, tedy v době, kdy je mimořádně problematické hledat mezi spojenci potenciální zrádce, jimž by varování v podobě trpící zrádkyně mělo být určeno. Ti, kteří vypověděli poslušnost Římu a zpronevěřili se svým závazkům, tak učinili již na počátku či během prvního roku války. Ti, kteří zachovali věrnost, byli již v říjnu 90 př. n. l. uspokojeni Iuliovým zákonem,³⁷ který jim udělil římské občanství a efektně tak odňal jakýkoli důvod ke vzpouře.

V průběhu roku 89 př. n. l. sice Řím utrpěl značné ztráty, avšak konečný výsledek konfliktu byl přinejmenším od května předvídatelný, byť celkového vítězství bylo dosaženo až v následujícím roce. Identifikace spojenců se zrádnou Tarpeiou umírající rukama těch, jimž své rodné město vydala, se tedy jeví přinejmenším problematická. Je rovněž nutno zdůraznit, že Tarpeia se dopouští zrady na svém vlastním lidu a svých příbuzných, její čin je tedy stěží srovnatelný s pouhým nedostatkem loajality či pozdvižením zbraně proti spojencům, neboť spadá do mnohem závažnější kategorie vlastizrady. Smysluplnějším se proto jeví hledat jak konkrétní osobu či událost, již má být postava Tarpeie připomínkou, tak adresáta, jemuž bylo sdělení šifrované v mincovním obrazu určeno, v ryze římském prostředí. O to se pokouší ve svém nedávném článku rovněž J. Neel, která výjev nedostatečně přesvědčivě interpretuje v kontextu římské východní politiky počátku 80. let př. n. l. a spatřuje v něm narážku na první válku s pontským králem Mithridatem VI.³⁸

Řím samozřejmě ani v době Spojenecké války nebyl vnitřně politicky sjednocen a příčinou sporů byly v neposlední řadě právě odlišné postoje vůči otázce udělení občanských práv zbytku Itálie. Samotný počátek povstání je pak v římských pramenech i současném bádání úzce spojen s postavou M. Livia Drusa.

Drusus zastával v roce 91 př. n. l. úřad tribuna lidu a v této funkci předložil Senátu několik návrhů značně kontroverzních zákonů,³⁹ posledním z nich bylo právě udělení občanských práv italským spojencům. Ve většině případů Drusus ovšem nejednal na vlastní pěst, ale spíše jako prodloužená ruka skupiny optimátů soustředěných kolem navýsost vlivných osobností řečníka M. Licinia Crassa a předsedy Senátu (*Princeps Senatus*) M. Aemilia Scaura. Drusus a další nadějní představitelé mladší generace – L. Aurelius Cotta či P. Sulpicius Rufus – byli považováni za bu-

³⁶ K možnému původu ikonografického schématu viz *Vacinová 2016*, s. 3–12.

³⁷ *Brunt 1965*, s. 94; *Dart 2014*, s. 143–147 a 172–176.

³⁸ *Neel 2020*, 28–35. Její argumentace je založena především na dle mého názoru neopodstatněné interpretaci postavy Tarpeie coby Amazonky, která v řeckém a římském umění tradičně reprezentuje „nepřítele z Východu“. Tarpeia ovšem není ani na jednom mincovním typu zobrazena s odhaleným nadrem nebo ve „východním“ skýthském kroji (jedna z hlavních vizuálních charakteristik Amazonek) a její zradu lze stěží spojovat s aktivní účastí v boji. Podrobněji viz *Vacinová 2016* a *Vacinová 2019*, 95–123. Přesvědčivé není ani spojení Tarpeie s ukamenováním římského generála Postumia Albina (*Neel 2020*:32–33).

³⁹ Zákon reformující složení soudů a pozemkový zákon, podrobněji ohledně Drusova politického programu a jeho reform viz *Badian 1962*, s. 225–226; *Gabba 1964*, s. 1–15.

doucí pokračovatele programu této politické frakce.⁴⁰ Zdá se však, že právě návrh zákona o udělení občanských práv spojencům vyvolal nejen prudký odpor napříč celým římským politickým i společenským spektrem, ale že postrádal i podporu dosavadních Drusových spojenců a že jej tribun předložil bez jejich vědomí či souhlasu, čímž se ocitl v politické izolaci. Nejen, že návrh zákona na zrovnoprávnění spojenců byl smeten ze stolu, ale na popud úřadujícího konzula a Drusova osobního nepřítelů L. Marcia Philippa byly anulovány i předchozí, již schválené zákony iniciované Drusem.⁴¹ Ten se toto rozhodnutí nepokusil vetovat, ačkoli k němu došlo ještě za jeho života i tribunátu. Krátce na to, zřejmě v polovině října,⁴² byl pak zavražděn neznámým útočníkem přímo ve svém vlastním domě.⁴³

Italikové, kteří se smrtí Drusa ztratili naději na řešení svých požadavků mírovými prostředky, vzápětí sáhli po zbraních. Ačkoli Drusova smrt zřejmě nebyla bezprostřední příčinou povstání, jeho angažovanost ve prospěch spojenců i těsná časová souvislost mezi oběma událostmi přispěly k tomu, že Drusus byl následně označován za přímého viníka války, v níž se Řím tak náhle ocitl.⁴⁴ O postoji Senátu svědčí dostatečně výmluvně odmítnutí vyšetřovat okolnosti Drusovy vraždy.⁴⁵ Ke stigmatu vlastizrádce, který se, obrazně řečeno, svým návrhem na zrovnoprávnění spojenců pokusil otevřít brány Říma nepříteli, přispívala řada dalších skutečností i záměrně šířená propagandy.

Samotný fakt, že Drusus jedná cíleně ve prospěch italských spojenců, byl stvrzen jeho osobním přátelstvím s marským aristokratem Q. Poppaediem Silonem.⁴⁶ O Drusových těsných vazbách na spojence svědčí i fakt, že byl zasvěcen do atentátu na oba úřadující konsuly, připravovaného spojenci na jaře 91 př. n. l. během latinských slavností na Albánské hoře.⁴⁷ Ačkoli incidentu zabránil, sama skutečnost, že o komplotu zjevně věděl, nutně živila zvěsti o tom, že se angažuje ve prospěch spojenců výměnou za příslib jejich politické podpory. Vrcholem této propagandy byl text přísahy výslovně slibující Drusovi politickou podporu italských spojenců výměnou za získání občanských práv.⁴⁸ Skutečnost, že autorství bývá někdy přičítáno Drusovým nepřítelům,⁴⁹ vypovídá mnohé o způsobu tehdejšího politického boje.⁵⁰ (K němu patrně patřilo i obratné využívání nejrůznějších věštek a předpovědí, jichž se prý Drusus obával.⁵¹) Zobrazení proradné Tarpeie na Tituriových de-

⁴⁰ Badian 1969, s. 481; Keaveney 1979, s. 454; Stone 2002, s. 194.

⁴¹ Gruen 1965, s. 61; Gabba 1994, s. 87. K možným důvodům všeobecného odporu vůči zrovnoprávnění spojenců viz např. Kendall 2012, s. 118; Steel 2013, s. 40–41; Dart 2014, s. 89. V každém případě je jisté, že udělení občanských práv Italikům z Drusovy iniciativy by mu zajistilo nebezpečně velkou masu vděčných klientů z řad nových občanů; viz Gabba 1994, s. 113; Kendall 2012, s. 118; Dart 2014, s. 79.

⁴² Salmon 1962, s. 114; Mouritsen 1998, s. 129.

⁴³ Vell. Pat. 2.14.1; App. BC 36; Amp. 19.6 a 26.; Oros. 5.18.7; Liv. Per. 71.

⁴⁴ Vell. Pat. 2.15.1; Diod. 37.10.13; Oros. 5.18.

⁴⁵ Cic. Pro Mil. 7.1.

⁴⁶ Plut. Cat. Min. 2.1.

⁴⁷ Flor. 2.6.8; Vir. Ill. 66.12. K diskusi viz Dart 2014, s. 81–83.

⁴⁸ Diod. 37.11.

⁴⁹ Rose 1937, s. 165–181.

⁵⁰ Mouritsen 1998, s. 6; Dart 2014, s. 80.

nárech by tak mohlo představovat další a neméně sofistikovanou součást propagandy namířené proti Drusovi.⁵²

Tituriovy denáry však byly raženy zřejmě více než rok po Drusově smrti. To jistě není v přímém rozporu s možností, že jejich obrazy v rámci pokračujícího politického boje odkazují na spravedlivý konec vlastizrádce. Výjev Potrestání Tarpeie však mohl mít v této době ještě aktuálnější a širší platnost a vztahovat se na celou politickou skupinu, jíž byl Drusus během svého tribunátu reprezentantem. Počátkem roku 90 př. n. l. totiž Senát schválil návrh nechvalně známého zákona předloženého tribunem lidu Q. Variem Hybridou. *Lex Varia* označující za zrádce všechny, kdo „činem či radou“ a „otevřeně či skrytě“ napomáhali spojencům pozvednout zbraň proti Římu,⁵³ byl zcela účelově namířen proti skupině někdejších Drusových straníků a v rukou jejich politických oponentů a zejména jezdců, kteří ovládali soudní tribunály, se stal mimořádně mocnou zbraní. Jedním z prvních cílů se stal M. Aemilius Scaurus,⁵⁴ avšak obrovská popularita, jíž se těšil u římského lidu, mu zřejmě pomohla úspěšně čelit obvinění.⁵⁵ Mnozí jiní však byli uznáni vinnými zločinem vlastizrady. Appianos⁵⁶ jmenovitě uvádí L. Aurelia Cottu, L. Calpurnia Bestiu a blíže nespecifikovaného L. Memmia.⁵⁷ Všichni tři byli za různých okolností potrestáni vyhnanstvím,⁵⁸ prameny však uvádějí, že k exilu v souvislosti s údajnou podporou spojenců bylo odsouzeno podstatně větší množství významných občanů.⁵⁹

Vzhledem k tomu, že variovský tribunál byl během válečného stavu zřejmě jediným činným soudním orgánem v Římě,⁶⁰ je možné, že ne všichni odsouzení byli obžalováni z napomáhání nepříteli. Týká se to bezpochyby zejména samotného autora tohoto zákona Q. Varia Hybridy,⁶¹ jehož stíhání bylo zřejmě umožněno ztrá-

⁵¹ *Oros.* 5.18.

⁵² Drusova smrt byla přičítána jak jeho osobním nepřítelům Marciovi Philippovi (*Amp.* 19.6 a 26.4) a Q. Variovi (*Cic. De leg.* 3.81), tak i spojencům samotným – Etruskům a Umbrům (*App.* BC 1.36).

⁵³ *Asc.* 22C; *App.* BC 1.5.37.

⁵⁴ *Asc.* 22C.

⁵⁵ Je ovšem také možné, že během procesu zemřel buď Scaurus, nebo jeho žalobce Servilius Caepio, který musel jakožto legát opustit Řím s počátkem válečné sezóny 90 př. n. l., v červnu téhož roku byl zabit. Ke Scaurovu procesu viz zejm. *Gruen 1965*, s. 62–63; *Badian 1969*, s. 467–468; *Bates 1986*, s. 276.

⁵⁶ *App.* BC 1.5.37.

⁵⁷ K jeho identifikaci viz např. *Gruen 1965*, s. 66; *Wiseman, 1967*, s. 164–167; *Badian 1969*, s. 469; *Kelly 2006*, s. 24 a 91.

⁵⁸ Bestia uprchl z Říma ještě před zahájením procesu. Cotta se sice hájil, ale během řízení byl ze strany jezdců vystaven výhrůzkám, které jej donutily opustit Město před vynesením rozsudku, Memmius byl jezdcí „strašlivě oklamán“ příslibem zproštění viny a pravomocně vypovězen na ostrov Délos, kde také zemřel (*App.* BC 1.5.37).

⁵⁹ Podle Appiana byl Variův zákon přímo namířen proti „všem mocným mužům“, viz též *Asc.* 73: „...když mnozí byli na základě Variova zákona odsouzeni...“; *App.* BC 1.5.38: „když to zlo stále více doléhalo na urozené, lid se rmoutil nad tím, o jak velké množství tak skvělých mužů byl připraven“. Rovněž Sulpiciův zákon z roku 88 př. n. l. naznačuje, že jeho účelem bylo omilostnění osob odsouzených během variovských procesů – k diskusi viz. *Gruen 1965*, s. 72–73; *Badian 1969*, s. 481–490; *Mitchell 1975*, s. 197–204; *Keaveney 1979*, s. 455–456; *Lewis 1998*, s. 198; *Stone 2002*, s. 204–205.

⁶⁰ *Cic. Brut.* 304.

tou tribunské imunity, a především změnou složení soudních tribunálů, kterou umožnil Plotiův zákon o soudech na jaře 89 př. n. l. a díky které nyní vedle jezdců zasedali rovněž příslušníci nobility a zástupci lidu.⁶²

Ačkoli vše nasvědčuje tomu, že hlavní vlna procesů namířených proti příslušníkům nobility spojeným s Drusovým politickým programem proběhla již na počátku roku 90 př. n. l., v úzké návaznosti na Drusovu smrt a vypuknutí války, jejich politické důsledky – zásadní oslabení optimátské frakce – stále trvaly. Návrat exulantů měl v roce 88 př. n. l. umožnit Sulpiciův zákon, fakticky však k němu došlo zřejmě až za občanské války v době druhého Sullova pochodu na Řím, tedy teprve v roce 81 př. n. l.⁶³

K pokusům o umožnění jejich návratu však docházelo již v roce 89 př. n. l. – značné úsilí vyvíjel v tomto směru především Caesar Strabo Vopiscus, který se zřejmě přičinil i o odstranění samotného Q. Varia.⁶⁴ Tyto snahy bezpochyby narážely na neméně rázný – a zjevně úspěšný – odpor opozice. Vzhledem k probíhající Spojenecké válce (nejničivějšímu konfliktu od války s Hannibalem) byl fakt, že dotyční byli uznáni vinnými z vlastizrady a ze spolupráce s nepřítelem,⁶⁵ nepochybně velmi pádným argumentem proti jejich omilostnění. Zobrazení Tarpeie – paradigma zaslouženého potrestání vlastizrady – na soudobých denárech pak působí v tomto historickém kontextu jako promyšlená součást politického boje proti snahám o rehabilitaci příslušníků nobility odsouzených v rámci Variova zákona za údajnou či skutečnou podporu spojenecké vzpoury, a představuje tak možná jeden z nejstarších propagandou motivovaných mincovních obrazů vůbec.

Antické prameny

Amp. = L. Ampelius: *Liber memorialis*. Woelfflin, E. von (ed.). Leipzig 1873.

Asc. = Q. Asconius Pedianus: *Orationum Ciceronis quinque enarratio*. Lewis, R. G. (ed.): *Commentaries on Speeches of Cicero*. Oxford 2007.

App. B.C. = Appianos: *Bellum Civile*. Mendelssohn, L. (ed.): *Appian: The Civil Wars*. Leipzig 1879.

Dio Cass. = L. Cassius Dio Cocceianus: *Historiae Romanae*. Cary, E. – Foster, H. B. (eds.): *Dio's Roman History*. London, New York 1914.

Aug. Res Gestae = Augustus: *Res gestae Divi Augusti*. Cooley, A. E. (ed.). Cambridge 2009.

Cic. Brut. = M. Tullius Cicero: *Brutus*. Wilkins, A. S. (ed.): *M. Tulli Ciceronis Rhetorica*, Vol. 2. Clarendon 1935.

⁶¹ Okolnosti Variova pádu nejsou známy. Pravděpodobně byl odsouzen k vyhnanství, stejně jako většina obětí jeho zákona. Prameny (*Val. Max.* 8.6.4; *Cic. ND* 3.81) nicméně naznačují jeho násilný konec nedlouho po procesu. Diskuse viz *Seager* 1967, 41; *Badian* 1962, s. 461–465; *Stone* 2002, s. 198 a 200, pozn. 46; *Kelly* 2006, s. 184.

⁶² K uspořádání soudů viz *Gruen* 1968, s. 221; *Brennan* 2000, s. 387.

⁶³ *Kelly* 2006, 99. *Cic. Brut.* 311.

⁶⁴ *Val. Max.* 9.2.2 pokládá Strabonovu násilnou smrt z rukou Mariových přívrženců v roce 87 př. n. l. za pomstu za odstranění Q. Varia. K diskusi viz *Gruen* 1968, 217 a 220; *Carney* 1962, 316; *Luce*, 1970, 183; *Stone* 2002, 198–199.

⁶⁵ *Asc.* 22C píše v souvislosti se Scaurovým procesem o vlastizradě (*proditionis crimen*).

- Cic. De Leg.* = M. Tullius Cicero: De Legibus. Plinval, G. de (ed.). Paris 1959.
- Cic. Mil.* = M. Tullius Cicero: Pro Milone. Curtis Clark, A. (ed.): M. Tulli Ciceronis Orationes, Vol. 2. Oxford 1918.
- Cic. ND* = M. Tullius Cicero: De Natura Deorum. Plasberg, O. (ed.). Leipzig 1917.
- Diod.* = Diodorus Siculus: Bibliotheca Historica. Walton, F. R. (ed.): Diodorus of Sicily. The Library of History, Vol. 12. Fragments of Books 33–40. Cambridge 1967.
- Fest.* = S. Pompeius Festus: De verborum significatione. Lindsay, W. M. (ed.): Sexti Pompei Festi De verborum significatu quae supersunt. Leipzig 1913.
- Flor.* = L. Annaeus Florus: Epitoma de Tito Livio. Forster, E. S. (ed.): Florus: Epitome of Roman History. London 1929.
- Liv. Per.* = T. Livius: Ab Urbe condita. Rossbach, O. (ed.): T. Livi periochae omnium librorum fragmenta Oxyrhinchi reperta. Leipzig 1910.
- Oros.* = Paulus Orosius: Historiarum adversum paganos libri VII. Zangemeister, C. (ed.). Leipzig 1889.
- Plut. Cat. Mi.* = Plutarchos: Cato Minor. Perrin, B. (ed.): Plutarch's Lives. Vol. 8. London 1919.
- Val. Max.* = Valerius Maximus: Factorum et dictorum memorabilium libri novem. Kempf, K. F. (ed.). Leipzig 1888.
- Varro, De Ling. Lat.* = M. Terentius Varro: De Lingua Latina V–VII. Pultrová, L. (ed.). Praha 2015.
- Vell.* = C. Velleius Paterculus. Watt, W. S. (ed.): C. Vellei Paterculi historiarum ad M. Vinicium consullem libri duo. Leipzig 1933.
- Vir. Ill.* = De viris illustribus urbis Romae. Pichlmayr, F. (ed.). Leipzig 1911.

Literatura

- Badian, E. 1969:* From the Gracchi to Sulla. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* 11, s. 197–245.
- Badian, E. 1969:* Quaestiones Variae. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* 18, s. 447–491.
- Bates, R. L. 1986:* Rex in Senatu: A Political Biography of M. Aemilius Scaurus. *Proceedings of the American Philosophical Society* 130, s. 251–288.
- Brennan, T. C. 2000:* The Praetorship in the Roman Republic. Volume II. Oxford.
- Brunt, P. 1965:* Italian Aims at the Time of the Social War. *Journal of Roman Studies* 55, s. 90–109.
- Cadoux, T. J. 2008:* The Roman Carcer and Its Adjuncts. *Greece & Rome* 55, s. 202–221.
- Carney, T. F. 1962:* The Picture of Marius in Valerius Maximus. *Rheinisches Museum für Philologie* 105, s. 289–337.
- Dart, Ch. J. 2014:* The Social War, 91 to 88 BCE. A History of the Italian Insurgency Against the Roman Republic. Farnham.
- DiLuzio M. J. 2016:* A Place at the Altar. Priestesses in Republican Rome. Princeton.
- Dowling M. B., 2016:* Clemency & Cruelty in the Roman World. Ann Arbor.
- Evans, J. D. 1992:* The Art of Persuasion. Political Propaganda from Aeneas to Brutus. Ann Arbor.
- Farney, G. D. 2007:* Ethnic Identity and Aristocratic Competition in Republican Rome. Cambridge.
- Gabba, E. 1964:* M. Livio Druso e le riforme di Silla. *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Lettere, Storia e Filosofia* 33 – Serie II, s. 1–15.

- Gabba, E. 1994:* Rome and Italy: the Social War. In: Crook, J. A. – Lintott, A. – Rawson, E. (edd.): The Cambridge Ancient History 9. The Last Age of the Roman Republic 146–43 B.C. Cambridge, s. 104–128.
- Gallia, A. B. 2014:* The Vestal Habit. *Classical Philology* 109, s. 222–240.
- Gruen, E. S. 1965:* The Lex Varia. *The Journal of Roman Studies* 55, s. 59–73.
- Gruen, E. S. 1968:* Roman Politics and the Criminal Courts, 149–78 B.C. Harvard.
- Holden, A. 2008:* The Abduction of the Sabine Women in Context: The Iconography on Late Antique Contorniate Medallions. *American Journal of Archaeology* 112, s. 121–142.
- Holliday, P. J. 1990:* Time, History, and Ritual on the Ara Pacis Augustae. *The Art Bulletin* 72, s. 542–557.
- Keaveney, A. 1979:* Sulla, Sulpicius and Caesar Strabo. *Latomus* 38, s. 451–460.
- Kelly, G. P. 2006:* A History of Exile in the Roman Republic. Cambridge.
- Kendall, S. 2012:* Appian, Allied Ambassadors, and the Rejection of 91: Why the Romans chose to fight the bellum sociale. In: Rosellar, S. T. (ed.): Processes of Integration and Identity Formation in the Roman Republic. Leiden – Boston.
- Küter, A. 2014:* Zwischen Republik und Kaiserzeit. Die Münzmeisterprägung unter Augustus. Berlin.
- Lewis, R. G. 1998:* P. Sulpicius' Law to Recall Exiles, 88 B. C. *The Classical Quarterly* 48, s. 195–199.
- Lindner, M. M. 2015:* Portraits of the Vestal Virgins, Priestesses of Ancient Rome. Ann Arbor.
- Luce, T. J. 1970:* Marius and the Mithridatic Command. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* 19, s. 161–194.
- Militký, J. – Vacinová, L. 2018:* Coins of the Roman Republic. The National Museum Prague. Prague.
- Mitchell, T. N. 1975:* The Volte-Face of P. Sulpicius Rufus in 88 B.C. *Classical Philology* 70, s. 197–204.
- Mouritsen, H. 1998:* Italian Unification. A Study in Ancient and Modern Historiography. *Bulletin of the Institute of Classical Studies – Supplement* 70. London.
- Neel, J. 2020:* Titurius Sabinus, Mithridates, Sulla, Vergil: Tarpeia in the Context of 88 BCE. *Memoirs of the American Academy in Rome* 65, s. 1–42.
- Phillips, D. A. 1997:* The Conspiracy of Egnatius Rufus and the Election of Suffect Consuls under Augustus. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* 46, s. 103–112.
- RIC I²:* Sutherland, C. H. V. – Carson, R. A. G., 1984: The Roman Imperial Coinage. Volume I: From 31 BC to AD 69. Revised edition. London.
- Rose, J. H. 1937:* The “Oath of Philippus” and the “Di Indigetes”. *Harvard Theological Review* 3, s. 165–181.
- Rose, C. 2005:* The Parthians in Augustan Rome. *American Journal of Archaeology* 109, s. 21–75.
- RRC:* Crawford, M. H. 1974: Roman Republican Coinage. London.
- Salmon, E. T. 1962:* The Cause of the Social War. *Phoenix* 16, s. 107–119.
- Seager, R. 1967:* Lex Varia de Maiestate. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* 16, s. 37–43.
- Simpson, Ch. J. 2005:* Where is the Parthian? The Prima Porta Statue of Augustus Revisited. *Latomus* 64, s. 82–90.
- Steel, C. 2013:* End of the Roman Republic 146 to 44 BC. Conquest and Crisis. Edinburgh.
- Stone, A. M. 2002:* Pro and Anti: The Dignitas of the Senate in 88 BC. In: McKechnie, P. (ed.): Thinking Like a Lawyer. Essays on Legal History and General History for John Crook on His Eightieth Birthday. Leiden – Boston – Köln, s. 191–212.

- Swan, M. 1967: The Consular Fasti of 23 B.C. and the Conspiracy of Varro Murena. *Harvard Studies in Classical Philology* 71, s. 235–247.
- Thein, A. 2015: Sulla and the Tarpeian Rock in 88 and 82 BC. *Ancient Society* 45, s. 171–186.
- Vacinová, L. 2016: K zobrazení Tarpeie na římských mincích. *Numismatické listy* 71, s. 3–12.
- Vacinová, L. 2019: The Iconography of Crime and Punishment in Greek and Roman Visual Arts With Special Regard to Female Transgressors. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Disertační práce (nepublikovaný rukopis).
- Welch, T. S. 2015: Tarpeia. *Workings of a Roman Myth*. Columbus.
- Wildfang, R. L. 2006: *Rome's Vestal Virgins*. New York.
- Wiseman, T. P. 1967: Lucius Memmius and His Family. *The Classical Quarterly* 17, s. 164–167.

Summary

Off with Traitors: Roman Coins as a Means of Political Agitation

The article deals with iconography of two types of Roman denarii showing notorious legendary traitress being killed for betraying Rome to the enemy. Some scholars suppose that this particular scene was chosen not as a mere reminder of the *monetalis*' origin but that it was used as a means of political propaganda reflecting real historical events. Thus, some suggest that the *RIC* ² Augustus 299 type commemorated the defeat and subsequent death of Augustus' political rival M. Egnatius Rufus. The author proposes that this coin type has actually two variants portraying the offender as a common woman with unkempt hair and as a Vestal Virgin wearing *suffibulum*. The author also argues that the *RRC* 344/2b type was not directed against external enemies of Rome during the Civil War as usually assumed, but that it reflects internal struggle and that it might have been used by political opponents against the former partisans of the tribune of the plebs M. Livius Drusus, who were convicted of high treason under the *Lex Varia* in 90/89 BC and banished to exile.

Mgr. Lenka Vacinová, Ph.D.
Národní muzeum
Historické muzeum, numismatické oddělení
Vínohradská 1
110 00 Praha 1
lenka.vacinova@nm.cz